

ULUSAL KALKINMA VE BÖLGE PLANLARI ÇERÇEVESİNDE DEZAVANTAJLI GRUPLAR

DISADVANTAGED GROUPS WITHIN THE FRAMEWORK OF NATIONAL DEVELOPMENT AND REGIONAL PLANS

Dr. Merve ÇALHAN
T.C. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
ORCID:0000-0002-7230-2441

Öz

Dezavantajlı grup kavramı hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel alana katılımda yaşanan sorunlardan kaynaklanan, sadece kentsel yoksulluk üzerinden değil; kentsel yoksunluk üzerinden de ilerleyen çok boyutlu bir kavramdır. Bu çalışmada dezavantajlı grupların tanımları ile dezavantajlılığın yapısal nedenlerinin incelenmesi ve ulusal kalkınma planları ile bölge planlarında dezavantajlı grupların hangi açılardan ele alındığının tartışılması amaçlanmaktadır. Ulusal kalkınma planlarında “dezavantajlılık” kavramsal olarak yer almamakla birlikte, dezavantajlı grupların içinde değerlendirilen kadın ve çocuklara ilişkin politikalara tüm plan metinlerinde yer verilmiştir. Bu amaçla, öncelikle dezavantajlı gruplar özelinde ulusal kalkınma planlarında belirlenen strateji, hedef ve öncelikler incelenmiştir. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, dezavantajlı grupların kavramsal olarak yer bulduğu ilk kalkınma planıdır. Daha sonra, kalkınma ajanslarının hazırladıkları bölge planlarında dezavantajlı gruplar için oluşturulan stratejiler; 2014-2023 Doğu Marmara Bölge Planı örneği üzerinden irdelenmiştir. Planın dezavantajlı gruplara yönelik verilerine göre, iç göçle gelen kadın ve çocuklar ile kırsal alanda yaşayan gençler, yaşlılar, kadın ve çocuklar dezavantajlı gruplar tanımı içinde değerlendirilmiştir. Son olarak, ulusal düzeyde ve Doğu Marmara Bölge Planı özelinde dezavantajlı gruplar için ortaya konulan strateji, öncelik ve hedefler ile Doğu Marmara Kalkınma Ajansı tarafından uygulanan Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı'nda (SOGEP) yer alan öncelikler karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Gruplar, Ulusal Kalkınma Planları, Bölge Planları, Kentleşme, Sosyal Politika

Abstract

The concept of the disadvantaged groups arises from the challenges experienced in participating in economic, social and cultural domains. This concept is not solely rooted in urban poverty; rather it is a multidimensional concept that evolves through urban deprivation. The aim of this study is to scrutinize the definitions of disadvantaged groups; the structural factors contributing to the formation of these groups and to discuss the perspectives of disadvantaged groups in national development plans and regional plans. Although the notion of disadvantage was not explicitly incorporated in national development plans, policies targeting women and children were encompassed in each national development plan. For this purpose, the strategies, targets and priorities determined for disadvantaged groups in the national development plans were examined. The Ninth Development Plan covering the period of 2007-2013, was identified as the first development plan that the notion of disadvantageous groups appeared. Subsequently, the strategies devised for disadvantaged groups in the regional plans formulated by development agencies were analyzed, focusing on the East Marmara Region Plan spanning from 2014 to 2023. Based on the data about disadvantageous population groups in the plan, population groups identified as disadvantaged encompassed in-migrant women and children, young and elderly individuals, as well as women and children residing in rural areas. Lastly, a comparison was drawn between the strategies, objectives and targets established for disadvantaged groups in the national and regional plans and the priorities outlined in the Social Development Support Programme (SOGEP).

Keywords: Disadvantaged Groups, National Development Plans, Regional Plans, Urbanization, Social Policy

Giriş

Tarihsel süreç içinde dezavantajlı gruplar, sosyal refahtan yeteri kadar pay alamadıkları için sosyal politika araçlarından yararlanmışlardır. 18. yüzyıl sanayi devriminin çalışma hayatında oluşturduğu yeni normlar, geleneksel yardımlaşma kurumlarının etkilerini kaybetmelerine sebep olmuş; İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle kendini gösteren sosyal refah anlayışının şekillenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, refah devleti kavramı vatandaşların sosyal ve ekonomik refahtan eşit derecede pay alabilmesi üzerine temellenen ve sosyal kalkınmaya doğrudan etkisi olan kapsayıcı bir kavramdır. Birey, aile ve toplum refahını artırmak amacıyla oluşturulan hizmet sunumları ve sosyal politika araçları, ülkelerin kalkınma hamlesinin şekillenmesinde ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin artırılmasında kritik bir önemi haizdir (Küçükali ve Özmen, 2020: 16).

Sanayileşme ile birlikte kentleşme ve kentleşmenin getirdiği sorunların çözümüne yönelik olarak sosyal politika araçları geliştirilmiştir. Kentleşme kavramı, kırdan kente göç ve kente yerleşme süreçlerinde ortaya çıkmış ve günümüzde de en çok tartışılan kavramlar arasında yer almıştır. Kentleşme kentsel alanlarda yaşayanların sayılarının artmasıyla, kentte yaşayanların yaşam biçimlerinin de kent yaşamıyla uyumlu hale gelmesi; kent kültürüne ait yaşam biçimi ve dünya görüşünü yansıtan davranış ve tutumların benimsenmesi olarak tanımlanmaktadır (Güllüpmar, 2013). Bireylerin kent yaşamının ekonomik, sosyal ve kültürel alanına entegrasyonu noktasında yaşadıkları sorunlar dezavantajlılık olarak ifade edilmektedir. Özellikle kent çeperinde ve kentsel çöküntü alanlarında yaşayan bireyler, kente entegrasyon ve kentsel hizmetlere erişim noktasında çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları için; yoğun göç baskısı altında olan metropol kentlerde dezavantajlı tanımına giren gruplar oluşmaktadır (Özer ve Çolak, 2015). Dezavantajlılık kavramı gerek ekonomik gerekse de sosyal alana katılımında yaşanan sorunlardan kaynaklanan, sadece kentsel yoksulluk üzerinden değil, ancak kentsel yoksulluk üzerinden de ilerleyen çok boyutlu bir kavramdır. Sanayileşme süreciyle başlayan nüfus hareketliliği ve nüfusun

kırdan kente göç etmesiyle kentlere göç eden gruplar özelinde şekillenen dezavantajlılık kavramı zamanla dönüşüme uğrayarak farklı boyutlar kazanmıştır.

Dezavantajlı grupların kent hayatındaki haklarının gözetilmesi, yönetimlerin uygulayacağı sosyal politikalarla mümkün olmakta; dolayısıyla kentlerde yaşayan dezavantajlı grupların haklarının gözetilmesine yönelik çalışmalar önceliklendirilmektedir. Bunun yanı sıra,

“Kent yönetiminde dezavantajlı kesimlere yönelik yapılan her türlü ayrımcılık ya da dezavantajlı kesimlerin göz ardı edilmesi konusu günümüzde evrensel bir sorun olmakla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 143'te insan hakları ihlali olarak ifade edilmektedir. Zira bu konu devletlerin sorumluluğunda görülmüş ve Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı tarafından da İnsan Hakları Eylem Planı'na dâhil edilmiştir” (Şataf ve Tapdık, 2022).

Türkiye'de dezavantajlı gruplar için belirlenen politikalar, 5799 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun sosyal hizmet tanımıyla örtüşmektedir. Buna göre sosyal hizmet:

“Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı sistemler bütünü...” olarak tanımlanmıştır (RG, 1983).

Sosyal hizmetler bir toplumsal yapı içinde yoksul olarak tanımlanan bireyleri iş ve istihdam alanlarına yönlendirmeyi, nitelikli iş gücüne dahil olmalarını sağlamayı, bireylerin problem çözme kapasitelerini artırmayı, hizmet sağlayıcılara erişimlerini kolaylaştırmayı ve bu sayede sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Sosyal Hizmetler Kanunu ile dezavantajlı gruplar kavramı yoksulluk temelli olarak tanımlanmış olup yoksulluğun ortadan kaldırılmasının birçok sosyal sorunu ortadan kaldıracağı düşünülmüştür. Eğitim, sağlık, ulaşım, barınma, sosyal içerme ve asgari gelir gibi temel ihtiyaçların karşılanması sosyal refahı belirleyen temel kriterler arasında yer almakta olup dezavantajlı grupların bu hizmetlere erişimleri ile

ilgili yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerileri sosyal hizmetlerin alanı içinde değerlendirilmektedir (Genç ve Çöpoğlu, 2020: 41). Dolayısıyla, sosyal hizmetler toplumda dışlanma riski olan dezavantajlı bireylerin ihtiyaç duydukları hizmetlere erişimlerini sağlayarak sosyal dengeyi artırıcı bir rol üstlenmektedir (Küçükali ve Özmen, 2020: 15).

Çalışmada dezavantajlılık ve dezavantajlı gruplar kavramı, grupların ulusal politika ve strateji belgelerinde 'kavramsal' zeminde ele alınış biçimleri ile kalkınma ajansları eliyle yürütülen programlar aracılığıyla 'pratik' çerçevede ele alınış biçimlerinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, dezavantajlı gruplara yönelik kavramsal çerçeve ele alınmış ve tanımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde, ulusal kalkınma planlarında dezavantajlı gruplar için belirlenen strateji, amaç ve hedefler incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, kalkınma ajanslarının hazırladıkları bölge planlarında dezavantajlı gruplar için oluşturulan stratejiler, 2014-2023 Doğu Marmara Bölge Planı örneği üzerinden irdelenmiştir. Dördüncü bölümde bölge planında belirlenen hedeflerin; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda kalkınma ajansları tarafından yürütülmekte olan Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP)¹ öncelikleri ile benzerlikleri mercek altına alınmıştır.

1. Dezavantajlı Grupların Kavramsal Çerçevesi

Dezavantaj kelimesi, dilimize Fransızcadan girmiş bir kelime olup engelli ve engellenmiş olma halini ifade eder. Yaşam koşullarının değişkenlik göstermesi, bireylerin kaynaklara erişimlerini engelleyebilmekte ve bunun sonucu olarak toplum içinde yer alan farklı sosyal, kültürel ve ekonomik gruplar birçok değişkenden etkilenebilmektedir. Dezavantajlılığı

oluşturan şartların değişikliğe uğraması, dezavantajlı grupların tanımının yapılmasını güçleştirmektedir. Kavramın çerçevesinin çizilmesindeki bir diğer güçlük ise dezavantajlılık durumunun ülkeler ve bölgeler arasında farklılık göstermesidir. Diğer taraftan dezavantajlı grupların tanımlanmasına yönelik farklı bakış açıları bulunmaktadır. Geleneksel bakış açısı dezavantajlılığı yoksulluk ile açıklamaktadır. Gelişimsel bakış açısı dezavantajlılığı bireylerin eğitim ve istihdama erişim sorunları ile açıklarken güncel bakış açısı ise bireylerin başkasına ihtiyaç duymadan yaşayabilmesi için gerekli araç ve hizmetlere erişiminde yaşanan sorunlarla ilişkilendirmektedir (Güloğlu, 2020).

Bu çerçevede dezavantajlı gruplar;

“...ekonomik durumları, cinsiyetleri, etnik veya dilsel kökenleri, dinleri veya politik statüleri nedeniyle toplumsal ve ekonomik entegrasyon potansiyelleri, toplumun diğer bireyelerine göre görece daha düşük olan gruplardan oluşmaktadır. Bunlar toprak mülkiyetine veya başka gelir getiren araçlara sahip olamayan ve genellikle sağlık, konut ve eğitim gibi temel toplumsal gerekliliklerden yoksun olan kimselerdir” (Caillods, 1998: 10).

Dezavantajlılık kavramı, dil, din, ırk, cinsiyet, etnik köken, yoksunluk ve yoksulluk gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Dezavantajlı olma durumu yukarıda bahsedilen ve toplumu oluşturan bireylerin demografik yapısına özgü değişkenlerden ziyade; bireylerin kendi kendilerine yetememesi ve dolayısıyla toplumun çoğunluğu tarafından erişilebilen hizmetlere erişememesini de ifade etmektedir. Örneğin, içinde yaşadığı toplumda artı değer üretemeyen, temel eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim noktasında sıkıntılar yaşayan, istihdama katılamayan, fiziksel engelleri yüzünden sosyoekonomik entegrasyonda sorunlar yaşayan bireyler dezavantajlı bireyler olarak kabul edilmektedir (Birinci ve Bulut, 2020).

1 2019 yılından itibaren kalkınma ajansları tarafından yürütülen SOGEP, dezavantajlı bölgelerde beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve toplumsal entegrasyon sürecine destek olunması amacıyla bölgelerdeki göç, yoksulluk, işsizlik gibi sorunlara ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programıdır. Program öncelikleri arasında toplumun dezavantajlı kesimlerinin yaşamını kolaylaştırmaya, genç istihdamını artırmaya, sosyal girişimlerin kurulmasına, sosyal içermeye ilişkin yenilikçi modeller üretmeye, toplumun dezavantajlı kesimlerinin yaşam kalitelerini yükseltmeye ve dezavantajlı kesimlere sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılmasına yönelik projeler desteklenmektedir (KARACADAĞ, 2023).

1960'lı yıllarda Fransa'da yaşayan insanların yüzde 10'unun istismar mağduru, madde bağımlısı, fiziksel engelli, suç işlemiş ve ileri yaşlı oldukları için sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ve dezavantajlılığın yol açtığı sosyal dışlanma kavramının ilk olarak kentlere özgün bir sorun olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir (De Haan, 2000). Şehirlerdeki geniş yoksulluk kümelenmeleri sosyal damgalanma ile ilgili köklü bir tarihe sahiptir (Power, 2000: 8).

Literatürde dezavantajlı gruplara ilişkin pek çok farklı tanım yapılmış olmakla birlikte dezavantajlı olma halinin niteliği ve niceliği her geçen gün değişime uğramaktadır. Toplum içindeki bireyler demografik aidiyetleri, cinsiyetleri, etnik kökenleri ve bedensel engel durumları gibi çeşitli sebeplerden ötürü dezavantajlı olarak nitelendirilebilmektedir (Geyik, 2020). Sosyal koruma sistemleri ve sosyal hizmetlerin toplumun tüm kesimleri tarafından erişilebilirliğini sağlamak ve bunları yaygınlaştırmak yapısal ayrımcılığa maruz kalan tüm dezavantajlı gruplar için temel bir hak olma özelliği taşımaktadır (Mayer, 2003). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/UNESCO), dezavantajlı nüfus gruplarını, cinsiyet, yoksulluk, bedensel ve zihinsel engel, etnisite, dil, göç ve zorunlu yerinden edilme gibi sebeplerden dolayı eğitimden dışlanan gruplar olarak ifade etmektedir (UNESCO, t.y.). Ancak, dezavantajlı olma hali sadece yaş, cinsiyet, etnik köken gibi bireylerin demografik yapısına özgü değişkenlerden ibaret değildir. Kavram, aynı zamanda bu değişkenlerin doğrudan veya dolaylı olarak yol açtığı yoksulluk ve yoksunluk kavramlarına işaret etmektedir. Toplumların dezavantajlı grup tanımlaması karşılaşılan sosyoekonomik koşulların değişmesiyle dönüşüme uğramakta ve dezavantajlı gruplar içinde önceliklendirilen gruplar da değişmektedir.

Ulusal literatürde bazı çalışmalarda, özel ihtimam gerektiren ve yaşadıkları toplumsal yapının kırılğan gruplarını oluşturan dezavantajlı gruplar içinde gençler, kadınlar, yaşlılar, yoksullar, engelliler, çocuklar, göçmenler ve azınlıkların yer aldığı görülmektedir (Es ve Menteşe, 2018; Yıldırım Aykurt, 2020). Diğer taraftan Küçükali ve Özmen (2020: 13)

araştırmalarında, sosyal hizmet bağlamında kırılğan gruplar içinde yer alan dezavantajlı gruplar arasında engelliler, yaşlılar, çocuklar, göçmenler, kadınlar, sığınmacılar, eski tutuklu ve hükümlüler, mevsimlik tarım işçileri ve Romanlara yer vermektedir.

Dezavantajlı grupların kavramsal tanımı uluslararası bir zemine oturmakla beraber, dezavantajlı grupların arasında kimlerin yer aldığı her toplumsal yapıda farklılık arz etmektedir. Burada kimlerin hangi toplumsal yapı içinde, hangi kaynaklardan ve ne ölçüde mahrum bırakıldığı önemlidir. Bu değişkenlere bağlı olarak, dezavantajlı gruplar kavramının içeriği de çeşitlilik göstermektedir. Söz gelimi salt bir engellilik kavramı dezavantajın doğasına yönelik herhangi bir ipucu vermezken; işgücü piyasalarına katılmayan engelliler dezavantajlı bir grubu oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Engellilik Raporu'nda (DSÖ, 2011: 8) engelli olmakla dezavantajlı olmak arasında bir ilişki bulunmakla birlikte, engelli bireylerin kendi aralarında eşit derecede dezavantajlı olmadıkları vurgulanarak, dezavantajlı gruplar özelinde genelleme yapmanın yanlış yargıların oluşmasına yol açabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla sadece kadınlar, çocuklar ve yaşlılar dezavantajlı grup tanımlamasına girmemekte ancak söz konusu grupların toplumsal hayata ilişkin yaşadıkları mağduriyet ve yoksunlukları betimleyen bir yargı, bu grupları dezavantajlı gruplar tanımlamasına dahil etmektedir.

1.1. Dezavantajlılığı Oluşturan Faktörler

Eğitim, istihdam, sağlık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, etnik aidiyet, toplum ve kültür içinde şekillenen ve yaş, engellilik, göçmenlik ve karar alma mekanizmalarına katılım gibi faktörler dezavantajlı olma durumunu oluşturmaktadır. Dezavantajlılığı oluşturan faktörler birbirini beslemektedir. Söz gelimi işgücü piyasasının talep ettiği niteliklere sahip olmayan beşeri sermaye yapısı yoksulluk ve yoksunluğu beraberinde getirmektedir. Özellikle gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri dezavantajlılığın ortaya çıkmasına yol açan değişkenler arasında yer almaktadır. Yapısal nedenlerden kaynaklanan dezavantajlar, "mutlak"

olarak nitelendirilirken; toplumsal yapı içindeki sosyo-kültürel dinamiklerle şekillenen dezavantajlar ise “görelî” olarak tanımlanmaktadır (Elmas, 2018).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme/UNDP), dezavantajlılığa sebep olan değişkenleri belirlemiştir. Bu değişkenler arasında yer alan ekonomik engeller, kurumsal ayrımcılıklar, yetersiz iletişim, resmi kurumlara duyulan güvensizlik, sosyal hizmetlere erişim ve fiziksel erişim noktasında yaşanan sorunlar dezavantajların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (UNDP, 2005).

Sosyal bilimciler, dezavantajlılığı oluşturan koşulları açıklarken yoksulluk, üretim mekanizmalarının dışında kalma ve istihdam sorunlarına, yoksunluk ve sosyal refah üzerindeki sorunlara ve temel haklara atıfta bulunmaktadırlar. Söz gelimi, kente yerleşen tüm bireylerin kentin sunduğu sosyoekonomik, kültürel, siyasi imkanlardan faydalanma hakkı olarak tanımlanan kent hakkı, kentte yaşayan tüm insanların kentsel yaşam olanaklarından eşit bir biçimde istifade edebilmesine vurgu yapmaktadır. Harvey (2013: 37) kent hakkı kavramını, şehir yaşamının öznelere oluşturan kentlilerin şehri gönülleriince şekillendirme hakkı olarak tanımlarken kent kavramıyla belirli bir alanı değil, o mekanda yaşayan toplulukları da işaret etmektedir. Kentlere göçle gelen gruplar, karşılaştıkları ekonomik ve sosyal bariyerler nedeniyle dezavantajlı konumda değerlendirilmektedirler. Kırdan kente göç olgusu ve bu olgunun ortaya çıkardığı dezavantajlar, 1970’li yıllardan bu yana sosyal bilimcilerin üzerinde en fazla çalıştıkları konular arasında yer almaktadır.

Dolayısıyla, köyden kente göç edenlerin kente uyum sorunları ve bu sorunların üstesinden nasıl gelinebileceğine yönelik çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Öztürk ve Altuntepe (2008) İstanbul’a göçle gelen nüfusa yönelik gerçekleştirdikleri araştırmada, Türkiye’de iç göçün oluşturduğu sorunları ve göç alan büyükşehirlerde göç olgusunun emek piyasası üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışmada, dezavantajlı gruplar içinde yer alan göçle gelenlerin kentsel entegrasyonlarının artırılması için bazı öneriler sunulmaktadır. Çözüm önerileri arasında kente göçle gelen grupların kent

yaşamına uyum sağlamalarını kolaylaştırmak üzere meslek edindirme, okuma-yazma, dil ve anne-çocuk sağlığı ile ilgili eğitim programlarının oluşturulması yer almaktadır. Sevinç ve diğerlerinin (2018) Türkiye’de kırdan kente göçü ve göçün aile üzerindeki etkilerini incelediği araştırmasında, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) göç istatistikleri ile kamu kurum ve kuruluşlarının bu konuda hazırlamış olduğu raporlar derlenmiştir. Buna göre, kentlere yönelik göçün olumsuz etkilerinin azaltılması için meslek odaları, ticaret/sanayi odaları, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) gibi kurumlar arasında iş birliği ve koordinasyonun önemi vurgulanmaktadır. Kentsel dönüşüm ve sosyal dönüşüm projelerinin geliştirilmesine yönelik yapılan vurgudan sonra özellikle göçle gelen genç nüfus grupları için yerel yönetimler tarafından yapılacak gençlik merkezleri, spor tesisleri ile sosyal aktivite ve rekreasyon alanlarının sayıca artırılması önerilmektedir. Çalışkan’ın (2006) Türkiye’de Şehirleşme ve Gecekondulaşma başlıklı makalesinde, gecekonduların bir yoksulluk kültürü oluşturarak gecekonduarda yaşayanların yetersiz gelir ve kentsel entegrasyon sorunları nedeniyle yaşadıkları dezavantajlar vurgulanmış olup gecekondu alanları potansiyel suç merkezleri olarak tanımlanmıştır. Tatlıdil’in (1992) iç göçün etkilediği iş gücü piyasalarının değişen nitelikleri ile gecekondulaşma sorunlarını ele aldığı makalesinde kentsel işsizliğin kronikleşmesi ve göçle gelen dezavantajlı grupların kentsel entegrasyon noktasında yaşadıkları sorunlara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

COVID-19 pandemisi döneminde ise yaşlı nüfus, sosyal dışlanma ve COVID-19’un dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmalar ön plana çıkmıştır (Birinci ve Bulut, 2020; Bilge, 2020; Kara, 2020). Bu çalışmalarda, COVID-19’un dezavantajlı gruplar üzerindeki etkileri sosyal hizmet bakış açısından değerlendirilmiş olup salgının dezavantajlı gruplar açısından ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri ortaya konulmuştur. Birinci ve Bulut’a (2020) göre dezavantajlı gruplar, toplumda

özel desteğe ihtiyacı olan kimsesizler, çocuk işçiler, yoksullar, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik erişimi kısıtlı olan ya da erişimi olmayan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Yazarlar, sosyal hizmetlerin, kırılğan nüfus gruplarını destekleyen temel bir uygulama biçimi olarak geliştirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Kara (2020), COVID-19 salgınından etkilenen dezavantajlı gruplar çalışmasında, salgında sosyal hizmet iş gücünün işlevinin önemine vurgu yaparak, sosyal hizmetler disiplini altında geliştirilen destekleri sınıflandırmıştır. Bilge (2020) ise sosyal hizmetlerin çok disiplinli yapısına vurgu yaparak sağlık ve sosyal hizmet çalışanlarıyla eşgüdüm içinde oluşturulabilecek pandemi planlarının öneminden bahsetmektedir. Bilge (2020) çalışmasında, Vefa Sosyal Destek Grubunun² pandemi dönemindeki faaliyetlerini bir vaka çalışması olarak incelemiş; sosyal destek gruplarının uygulama ve işleyişine yönelik öneriler sunmuştur.

2. Ulusal Kalkınma Planlarında Dezavantajlı

Gruplar

Ulusal kalkınma planlarında dezavantajlı gruplar kavramı, ilk defa 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer almıştır. Önceki planlarda ise kadın konusu, anne-çocuk sağlığı ve gençlerde mesleki eğitimin yaygınlaştırılması başlıkları altında incelenmiştir.

Bu bölümde, 1963 yılından itibaren hazırlanan ulusal kalkınma planları ve bu planlar altında yer alan dezavantajlı gruplar özelinde hazırlanan stratejiler ele alınmaktadır. Ulusal kalkınma planlarında dezavantajlı grup kavramının hangi başlıklar altında ele alındığı ve dezavantajlı grupların tanımlanmasında öne çıkan bakış açıları değerlendirilmektedir. Ulusal kalkınma planlarında dezavantajlı gruplar özelinde gerçekleştirilen inceleme, 1962 yılında yayımlanan Birinci Kalkınma Planı ile başlamakta olup yürürlükte olan On Birinci Kalkınma Planı dönemini kapsamaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967), nüfusun yaşama bileşeni başlığı altında kadınların iş hayatına geçişini kolaylaştıran önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 1962: 72). Çocuk konusu anne-çocuk sağlığı programı ve korunmaya muhtaç çocukların yetiştirilmesi ile ilgili sosyal hizmetler başlıkları altında yer bulmuştur (DPT, 1962: 410-423). Gençler konusu ise gençlerin teknik ve mesleki eğitim programlarına yönlendirilmelerinin önemi ile ilgili olan bölümde yer almıştır (DPT, 1962: 457).

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise kadın ve çocuk işçilerin korunması, tarım dışı sektörlerde çalışanlar başlığı altında ele alınmıştır (DPT, 1967: 135). Bu Planda, kadın istihdamının artırılmasının yanı sıra, yaygın eğitim programları kapsamında kadınlar için, ev kadını ve anne olarak Türk toplumunun yüksek değerini etkin bir biçimde artırmayı hedefleyen kadın eğitim programlarının uygulanmasının önemi vurgulanmıştır (DPT, 1967: 180). Gençlik sorunları ayrı bir başlık altında ele alınmış olup yaygın eğitim yoluyla köylerde yaşayan genç nüfusun ve özellikle de kadınların gelişen iktisadi ve sosyal hayatın gerekliliklerine uyum sağlamalarını hızlandırıcı programların oluşturulmasının önemi ifade edilmiştir (DPT, 1967: 257).

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın sorunları, kadın eğitiminin yaygınlaştırılması, kadınların tarım dışı istihdam faaliyetlerinde çalışma yeteneğinin artırılması gereği vurgulanmıştır (DPT, 1972: 108). Bu planda kadın ve çocukla ilgili stratejilerin yer aldığı bir başka başlık ise anne-çocuk sağlığı ve aile planlaması olmuştur (DPT, 1972: 817).

1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda anne-çocuk sağlığı ve aile planlaması başlıklarında anne ve kadın konusu öne çıkarken (DPT, 1978: 463); kadınların iş gücüne katılım oranlarının artırılması gerektiği hususu

2 21 Mart 2020 tarihinde 65 yaş ve üzeri bireyler ile çeşitli kronik rahatsızlıkları olan, bağışıklık sistemini zayıflatan ilaç kullanan yaşlı bireylerin hastalıktan korunması için getirilen sokağa çıkma yasağı nedeniyle bu grubun ihtiyaçlarının giderilmesi için "Vefa Sosyal Destek Grubu" oluşturulmuştur (Bilge, 2020).

vurgulanmıştır (DPT, 1978: 27). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında gençlik sorunları ayrı bir başlık altında ele alınmış olup genç yaş grubunda yer alan kadın-erkek işçilerin çalışma alanları ve koşulları, çocuk işçi çalıştırma yasağı, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırma yasağı için etkili bir denetim sisteminin kurulmasının önemi vurgulanmıştır (DPT, 1978: 154).

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın konusu istihdam politikaları ile aile ve anne-çocuk sağlığının korunmasına ilişkin başlıklarda yer bulmuştur (DPT, 1984: 125-132). Planda yer alan çocuk konusu ise bebek ölüm hızlarının azaltılması, çocukların sağlık ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi ve çocuk ölümlerinin azaltılması konularında nüfus başlığı altında yer almıştır (DPT, 1984: 151). Sosyal hizmet programlarının; çocuk, engelli, yaşlı ve diğer ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 1984: 155).

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aile, kadın ve çocuğun korunması beşeri kaynaklar başlığı altında ele alınmıştır (DPT, 1989: 353). Planda, kadının statüsü ve çalışma hayatına katılımı, engellilerin rehabilitasyon ve istihdamına yönelik hedefler yer almaktadır (DPT, 1989: 354).

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aile, kadın ve çocuk konusuna nüfus ve aile planlaması bölümünde yer verilmiştir (DPT, 1995: 38). Kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi, yasal açıdan kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi gerekliliği sosyal gelişmeler başlığı altında ele alınmıştır (DPT, 1995: 13).

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Kalkınma Planı'nda, engelliler, yaşlılar, çocuklar ve gençler, yerel yönetimlerin hizmet planlaması ve kent içi ulaşım bölümlerinde yer almıştır (DPT, 2000: 177-200).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), dezavantajlı grupların kavramsal olarak yer aldığı ilk kalkınma planıdır. Dezavantajlı gruplar gelişimsel bakış açısı ile tanımlanmış olup bireylerin eğitim ve

istihdama erişimlerine yönelik problemlerin ortadan kaldırılması ile ilgili stratejiler tanımlanmıştır.

Planda ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın devamlılığının sağlanabilmesi adına beş ana eksen belirlenmiştir. Bu eksenler sırasıyla “rekabet gücünün artırılması”, istihdamın artırılması”, “beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi”, “bölgesel gelişmenin sağlanması” ve “kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması” olarak tanımlanmıştır (DPT, 2006: 2). Planın uluslararası gelişmelerin ve temel eğilimlerin değerlendirildiği bölümünde, aktif iş gücü politikalarının geliştirilmesi başlığı altında iş gücü niteliklerinin geliştirilmesini amaçlayan aktif iş gücü politikalarına vurgu yapılmıştır. Bu bölümde, özellikle işsizler, engelliler, kadınlar ve gençler gibi dezavantajlı grupların istihdam piyasasına erişimlerinin artırılmasına yönelik olarak girişimcilik eğitimlerinin ve istihdam garantili eğitim programlarının önemi vurgulanmıştır (DPT, 2006: 39). Planda, dezavantajlı gruplar özelinde ayrı bir başlık yer almamakta olup kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve kente göç edenler başta olmak üzere yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalan bu gruplara yönelik eğitim, kültür ve sağlık gibi hizmetlerin ihtiyacı vurgulanmıştır.

Planda kadınların istihdam piyasalarına erişim sorunları noktasında yaşadıkları sorunlar vurgulanırken özellikle kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadınların, kente göç ettikten sonra kentin iş gücü piyasası arzına uygun nitelik ve becerilere sahip olmadıkları için yoksulluk ve sosyal dışlanma riskleriyle karşı karşıya kaldıkları ifade edilmiştir. Kadınlar özelinde bildirilen bir diğer sorun alanı ise kadına yönelik şiddet olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, iş gücü piyasalarına erişim noktasında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, engelliler ve eski hükümlüler için fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir (DPT, 2006: 84). Buna göre, kadına yönelik şiddet ve istismarın önlenmesi için toplumun bilinçlendirilmesine yönelik yapılması gereken farkındalık çalışmaları vurgulanmıştır.

Planda, verimliliğin ve üretici gelirlerinin artırılması amacıyla gıda güvenliğinin sağlanması için tarımsal

üretim ve pazarlama aşamalarında ilaç, gübre, nitelikli tohum kullanımı, sulama, bitki ve hayvan sağlığı konularında başta genç ve kadın çiftçileri kapsayacak şekilde üretici örgütlerinin güçlendirilmesine ağırlık verileceği ifade edilmiştir (DPT, 2006: 78).

Planda gençler özelinde oluşturulan stratejilerde gençlerin işgücü piyasalarına erişimleri noktasında yaşanan sorunlara vurgu yapılmaktadır. Gençlerin istihdam edilebilirliğini sağlayacak yeni mekanizma ve model çalışmalarının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır Planda, ileri yaştaki bireylere yönelik olarak evde bakım hizmetlerinin desteklenmesi, kurumsal bakım konusunda huzurevi ve bakım evi sayısının artırılması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 2006: 89).

Planda, dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen gençler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, eski hükümlüler, kente göçle gelen grupların özellikle de bölgeler arası eşitsizlikler nedeniyle yoğun göç baskısı altında kalan kentlerin istihdam arzı üretme noktasında yetersiz kalmasından dolayı olumsuz etkilendiği ifade edilmiştir. Planda, iç göç olgusunun istihdam ve kentsel uyum sorunları ile birlikte suç örgütlerinin artışına zemin hazırladığı ifade edilmiştir. Yoğun göç ve çarpık kentleşme neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel uyum sorunlarının giderilmesi gerektiği de Planda öne çıkan stratejiler arasında yer almaktadır (DPT, 2006: 90).

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda dezavantajlılık kavramı, güncel bakış açısıyla tanımlanmış olup bireylerin başkasına ihtiyaç duymadan yaşayabilmeleri için gerekli araç ve hizmetlere erişimde yaşanan sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik geliştirilen çözüm önerileri öne çıkmaktadır. Planın hedefleri ve politikaları arasında dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması konularına vurgu yapılmıştır. Aile ve kadın başlığı altında dezavantajlı çocuk ve gençlere yönelik olarak sosyal destek programları yürütülmekte olduğu vurgulanmıştır. Çocuk ve gençlik başlığı altında gençlerin sosyal hayata ve karar alma mekanizmalarına aktif bir biçimde katılımının sağlanabilmesi için hareketlilik programlarının yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir

(KB, 2013: 41). Yaşanabilir mekanlar ve sürdürülebilir çevre başlığı altında kentsel ve kırsal alanlar için mekansal dezavantajların ortaya çıkardığı sorunların asgari düzeye indirilmesinin önemine vurgu yapılarak, Dokuzuncu Kalkınma Planı'ndan farklı olarak dezavantajlar ve dezavantajlı olma durumu mekanla ilişkilendirilmiştir. Özellikle de bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden istifade eden nüfusun bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklılıklarından dolayı mekansal ölçekte farklılaştığı vurgulanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle düşük gelirli ve coğrafi açıdan dezavantajlı bölgelerin kalkınmasında etkili şekilde kullanılmasını sağlamak üzere altyapı geliştirilmesi bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik başlığı altında yer alan politikalar arasında yer almaktadır (KB, 2013: 124). Planda, kırsal kalkınma konusu ayrı bir başlık altında ele alınmış olup kırsal nüfustaki azalma ve yaşlanma eğilimi vurgulanmış ve tarım istihdamındaki çözülme karşısında kırsal alanda tarım dışı istihdam olanaklarının ve kırsal işgücünün tarım dışı sektörlerde istihdam edilebilirliğinin artırılmasının önemi ifade edilmiştir. Kırsal ekonomi ve istihdamın güçlendirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, kırsal kalkınma konusunda dezavantajlı gruplar özelinde oluşturulan stratejiler arasında yer almaktadır (KB, 2013: 135).

Onuncu Kalkınma Planı'ndan itibaren dezavantajlı grupların kamu hizmetlerindeki dijital uygulamalara erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmaların önceliklendirilmesi ifade edilmektedir. Kadın ve gençlerle ilgili belirlenen stratejiler eğitim ve istihdam ilişkisinin gözetilerek iş gücünün niteliklerinin artırılması, kadınların iş gücüne katılımlarının teşvik edilmesi ve gençlerin iş gücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verilebilecek nitelikte becerilerle donatılması olarak öne çıkmaktadır. Önceki planlardan farklı olarak, bu Planda kırsal alanda yaşayan nüfusun tarım dışı alternatif istihdam kanalları oluşturulmasının yanı sıra, kadın ve genç çiftçilere yönelik olarak üretim maliyetlerinin düşürülmesi, teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim verilmesi ve kadın kooperatiflerine destek sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, kırsal alanda yaşayan gençler arasında yenilikçi ve katma değeri yüksek tarımsal

üretimin cazip hale getirilmesi için eğitim ve destek programlarının uygulanacağı belirtilmiştir. Planda, Onuncu Kalkınma Planı dönemine atıfta bulunularak, bir önceki plan döneminde çocukların iyi olma halinin sağlanması, gençlerin iş gücü piyasalarının beklentilerini karşılayacak becerilere sahip olmaları, yaşlı nüfusa yönelik aktif yaşlanma politikalarının hayata geçirilmesi ve engellilere sunulan sosyal hizmetlerin çeşitlendirilmesine yönelik politikalar oluşturulduğu ifade edilmiştir (SBB, 2018: 25).

2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı'nda dezavantajlı gruplar, gelişimsel ve güncel bakış açısına göre tanımlanmış olup nitelikli insan, güçlü toplum başlığı altında gelir dağılımının iyileştirilmesi, dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi ve sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması vurgulanmıştır. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ve suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençler ile ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ifade edilmiştir (SBB, 2018: 128). Bölgesel gelişme başlığı altında toplumun dezavantajlı kesimlerinin sosyoekonomik hayata aktif katılımlarını sağlamak üzere ve istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla sosyal girişimciliği teşvik eden sosyal destek programlarının oluşturulmasına dikkat çekilmektedir (SBB, 2018: 158).

3. Doğu Marmara Bölge Planında Dezavantajlı Gruplar

Bölge planı, bir bölgenin ekonomik büyümesinin ve sosyal kalkınmasının sağlanması amacıyla ulusal düzeyde üretilen politikalarla yerel düzeyde kurum ve kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyonu güçlendirmek; kamu, özel kesim ve sivil toplum örgütleri arasında iş birliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanılarak bölgesel program ve projelere temel teşkil etmek üzere hazırlanan strateji,

koordinasyon ve yönlendirme belgesidir (BAKKA, 2023). 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8'incimaddesi uyarınca "bölge planları, sosyoekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyellerini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanan planlardır" (Kalkınma Kütüphanesi, 2023).

Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerini kapsayan TR42 Düzey 2 Bölgesi³ özelinde Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA) tarafından hazırlanan 2014-2023 Doğu Marmara Bölge Planında dezavantajlı gruplar, gelişimsel ve güncel bakış açıları ile tanımlanmış olup bu gruplar özelinde sosyal analiz çalışmaları yapılması gereğinin altı çizilmiştir. Bölge Planında, göçle gelen nüfus içinde yer alan kadın ve gençler ile kırsal alanda yaşayan genç, kadın, çocuk ve yaşlılar dezavantajlı gruplar içinde tanımlanmıştır. Plan kapsamında dezavantajlı gruplar özelinde belirlenen stratejiler arasında; kadın istihdam oranının artırılması, sosyal hizmetlere erişim kanallarının genişletilmesi, genç işsizlik oranlarının azaltılması ve dezavantajlı grupların sosyoekonomik hayata uyumlarının sağlanması ve bağımlılığın önüne geçilmesiyle ilgili önleyici çalışmalar yapılması yer almaktadır (MARKA, 2015). Planda, dezavantajlı gruplar arasında toplumun hangi kesimlerinin yer alacağı ile ilgili net bir çerçeve olmadığı belirtilmekte olup bölgede yaşayan Roman vatandaşlar yaşam koşulları, istihdama erişimleri noktasında yaşadıkları sorunlar ve sürekliliği olmayan kayıt dışı işlerde çalışmaları nedeniyle dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilmiştir. Romanlar dışında toplumsal entegrasyon konusunda zorluk yaşayan bağımlı ve engelli bireyler de planda belirlenen dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır (MARKA, 2015: 172). Planda, dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımlarıyla ilgili iki tedbir belirlenmiştir. Birincisi, dezavantajlı gruplar içinde tanımlanan bireylerin istihdama katılımları; bir diğeri de bu grupların sosyal

3 Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, sosyoekonomik gelişmişlik sorunlarına yönelik olarak bölgesel politika geliştirebilmek için bölgesel istatistiklere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu istatistiksel veriler, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS/NUTS) kriterlerine (nüfus, coğrafi özellik, sektörel potansiyeller) göre üretilmektedir. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak sınıflandırılan İBBS bölgelerinin nüfus alt değerleri sırasıyla 150.000, 800.000 ve 3 milyondur. Nüfus, coğrafi özellikler, bölgesel kalkınma planları, temel istatistiksel göstergeler, illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması ile ilgili kriterler göz önünde bulundurularak Türkiye'de, 12 Düzey 1, 26 Düzey 2 ve 81 Düzey 3 İBBS bölgesi tanımlanmıştır (Taş, 2006).

hizmetlere erişim kanallarının genişletilmesidir. Bu çerçevede Bölge Planında “yaşanabilir bölge” ekseninde, uygulamaya yönelik öneriler geliştirilmiştir (MARKA, 2015: 173). Bu öneriler;

- Dezavantajlı grupların yanı sıra, dezavantajlı mekanların tanımlanması ve bu yönde bütüncül politikaların belirlenmesi,
- Engellilere yönelik sosyal ve mekansal ihtiyaçların tespit edilmesi,
- Dezavantajlı nüfus gruplarına yönelik faaliyetlerin mahalle düzeyinde ele alınmasıyla pazar şenlikleri ve film gösterileri gibi etkinliklere katılımlarının sağlanması,
- Roman vatandaşların sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını sağlayacak istihdam politikalarının geliştirilmesi,
- Özel sektör eliyle yaşlı bakım kampüslerinin oluşturulmasıdır.

Doğu Marmara Bölge Planı'nda dezavantajlı nüfus gruplarına yönelik tanımlanan bir diğer araç, “öğrenen bölge” ekseninde yer alan yeteneklerin istihdama katkısını artırmak amacı altında tanımlanan dezavantajlı grupların istihdam olanaklarının artırılmasıdır. Buna göre, sosyal ağların dışında kalan ve yeterli gelir elde edemeyen dezavantajlı grupların iş gücüne ve istihdama dahil edilmesi vurgulanmıştır. Öğrenen bölge ekseninin altında tanımlanan dezavantajlı gruplar arasında “engelliler”, “eski hükümlüler”, “mesleki beceri kazanmamış ve eğitim seviyesi yüksek olmayan kadın ve gençler” yer almaktadır. Öğrenen bölge ekseninde tanımlanan bu araç altında dezavantajlı grupların istihdamının artırılmasına yönelik iş gücü profil araştırmalarının yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Mesleki beceri kazanmamış ve eğitim seviyesi yüksek olmayan grupların nitelikli istihdama katılımlarının artırılmasının önemi ifade edilmiştir (MARKA, 2015: 311).

MARKA tarafından gerçekleştirilen Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Sıralaması (SEGE-2012) çalışmasına göre, bölge içi gelişmişlik sıralamasında son grupta yer alan ilçeleri kapsayan ve planda “çevre alt bölge”⁴ olarak tanımlanan bölgede yaşayan kadın ve gençlerin istihdama katılım oranlarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır (MARKA, 2014: 33). Dezavantajlı nüfus gruplarına yönelik olarak öğrenen bölge ekseninde yer alan uygulama önerileri arasında dezavantajlı grupların (engelliler, eski hükümlüler, mesleki eğitim almamış kadın ve gençler) istihdam ve işsizlik durumlarını analiz eden iş gücü profili araştırmalarının hazırlanması, genç istihdamına öncelik verilmesi, işletmelerin kadın istihdamının artırılmasına katkı sağlayacak olan teşvik mekanizmalarının oluşturulması yer almaktadır (MARKA, 2015: 313).

4. Bölge Planı Çerçevesinde TR42 Düzey 2

Bölgesinde Dezavantajlı Gruplara Yönelik

Çalışmaların Değerlendirilmesi

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2011-2019 yılları arasında bölgede girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık vererek KOSGEB iş birliği ile uygulamalı girişimcilik eğitimleri düzenlemiştir (MARKA, 2011: 153). 2019 yılından itibaren bölgedeki yenilik ve girişimcilik kapasitesinin geliştirilmesine yönelik fizibilite çalışmalarına doğrudan mali destek sağlanmıştır. Aynı yıl içinde, toplumun dezavantajlı kesimlerinin sosyal ve ekonomik hayata katılımını sağlamak, üretkenlik ve yetenek gelişimini desteklemek amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda SOGEP programının uygulanmasına başlanmıştır (MARKA, 2020: 60). Programın öncelikleri arasında toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama katılımlarının kolaylaştırılması, sosyal girişimlerin kurulmasının desteklenmesi, sosyal içermeye ilişkin yenilikçi modeller geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı

4 **Çevre Alt Bölge:** Ana ulaşım arterlerinden uzaklaştıkça doğal değerlerin ön plana çıktığı; nüfusun azalarak gelişmişlik seviyesinin düştüğü; yüksek kırsal nüfus yoğunluğunun, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik problemlerinin ön planda olduğu, hammadde ve servis sağlayıcı rolü olan ve bölgenin en az gelişmiş ilçelerini içine alan bir alt bölgedir. Buna göre, Kandıra, Karasu, Kocaali, Akçakoca, Sapanca, Pamukova, Geyve, Taraklı, Mudurnu, Göynük, Seben, Kıbrıscık, Gerede, Dörtdivan, Yeniçağa, Yığılca, Mengen, Termal, Çınarcık ve Armutlu'yu kapsayan ilçe kümeleri çevre alt bölge içinde yer almaktadır (MARKA, 2014: 33).

kesimlerinin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin bölge ölçeğinde yaygınlaştırılması yer almaktadır (MARKA, 2020: 61). 2019 yılından bu yana yürütülen SOGEP Programı kapsamında toplam bütçesi 92.997.913 Türk lirası (TL) olan 37 proje desteklenmiştir (MARKA, 2021;

MARKA, 2023). Aşağıdaki tabloda (Tablo 1), TR42 Düzey 2 Bölgesinde dezavantajlı gruplarla ilgili olarak desteklenen SOGEP proje listesi, projelerin hedef kitesini oluşturan dezavantajlı gruplar ve projelerin konusu yer almaktadır.

Tablo 1: SOGEP Projeleri (2019-2022) (Kaynak: MARKA, 2021; MARKA, 2023)

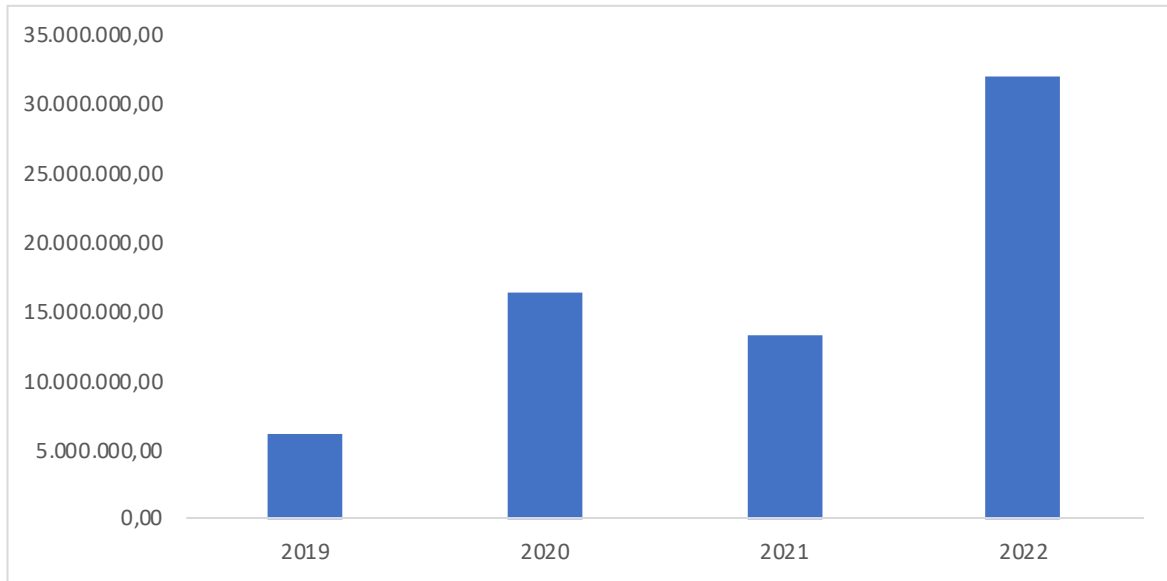
İl	Tarih	Proje İsmi	Projeden Yararlanan Dezavantajlı Grup	Proje Konusu
Bolu	2019	Eğitimden Üretime STEM Bolu	Çocuk ve Gençler	Eğitim STEM ve Ar-GE
Düzce	2019	Mesleki Yaşam ve İnovatif Çözüm Merkezi	Down sendromlu çocuklar	Mesleki Eğitim
Sakarya	2019	İşsizlik Kader Değildir: Umudunu Kaybetme Kendini Geliştir	İşsiz Gençler	Girişimcilik
Kocaeli	2019	Beyaz Kalpler Eğitim ve Gelişim Merkezi	Çocuklar	Madde Bağımlılığı
Sakarya	2020	Kültür Ortamında Salep Yetiştirilmesi ve İşlenmesi	Yoksul Kadınlar	İstihdam – Kırsal Kalkınma
Sakarya	2020	Sakarya Süs Bitkileri İle Güzelleşiyor	Kadınlar ve Gençler	Eğitim İstihdam
Bolu	2020	Kadının Emegi Birliğin Temeli	Yoksul Kadınlar	Eğitim İstihdam – Kırsal Kalkınma
Kocaeli	2020	Kandıra Kırsal Kalkınma Platformu – 3K İlk Tarım	Yoksul Kadınlar Engelliler	İstihdam – Kırsal Kalkınma
Yalova	2020	Altınova Yöresel Ürünler Merkezi	Yoksul Kadınlar	İstihdam
Düzce	2020	Düzce Tarımsal Kalkınma Merkezi Projesi	Şiddet Mağduru Kadınlar	Eğitim İstihdam – Kırsal Kalkınma
Sakarya	2020	Hendek Psikososyal Destek Ve Nitelikli İstihdam Merkezi	Yoksul Kadınlar Gençler	Eğitim İstihdam
Kocaeli	2020	Mesleğim Var, Umudum Var	Şiddet Mağduru Kadın ve Gençler	Sosyal Uyum
Düzce	2021	Tarımsal Atıkları Değerlendiriyoruz, İstihdamı Artırıyoruz	Kadın ve Gençler	Eğitim İstihdam
Kocaeli	2021	Derince Belediyesi Kırsal Kalkınma Merkezi	Kadın ve Gençler	İstihdam - Kırsal Kalkınma
Sakarya	2021	Topraktan Sofraya Kadın Eli Projesi	İşsiz Kadınlar	Eğitim İstihdam
Sakarya	2021	Kadınlarımız Kara Mürver Yetiştiriyor Hastalığa ve Salgına Dur Diyor	Yoksul Kadınlar	İstihdam
Bolu	2021	Gerede OSB Nitelikli İstihdamı Geliştirme Merkezi	Kadın ve Gençler	İstihdam
Yalova	2021	Armutlu, Esenköy ve Fıstıklı'da Balıkçılık Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi	Gençler ve Kadınlar	İstihdam
Kocaeli	2022	Tarihi Hereke Halısı Üretim Tesisi Ve Kültürel Miras Müzesi	Yoksul Kadınlar	Eğitim İstihdam
Kocaeli	2022	Genç Başiskele Genç İstihdam	İşsiz Gençler	Eğitim İstihdam
Sakarya	2022	Halkımız Üretiyor Pamukova Kazanıyor	Roman Vatandaşlar	Eğitim İstihdam Kırsal Kalkınma

Tablo 1: SOGEP Projeleri (2019-2022) (Devamı)

Sakarya	2022	İşimiz Gücümüz İstihdam	İşsiz Gençler	Eğitim İstihdam
Bolu	2022	Anneler İşte Çocuklar Kreşte	Çalışan Kadınlar	İstihdam
Düzce	2022	Kültürleriyle Renkli, Yetenekleriyle Farklı, Meslekleriyle Güçlü Romanlar	Roman Vatandaşlar	Eğitim İstihdam
Düzce	2022	Yükselen Marka Düzce Kadın Emeği Merkezi	Kadın Girişimciler	Girişimcilik
Düzce	2022	Yazılım ile Geleceğe Atılım	İşsiz Gençler	Eğitim
Yalova	2022	Üzümü Meyvelerle Yalova'da Kır Kent Elele	Yoksul Kadınlar ve Roman Vatandaşlar	Eğitim İstihdam
Yalova	2022	Üretmek Bizden Şifa Bitkilerden	Yoksul Kadınlar	Eğitim İstihdam

Aşağıdaki şekilde (Şekil 1), 2019-2022 yılları arasında desteklenmeye hak kazanan SOGEP projelerinin toplam sözleşme tutarları yer almaktadır. Buna göre,

2022 yılında desteklenen SOGEP projelerindeki artış dikkat çekicidir.

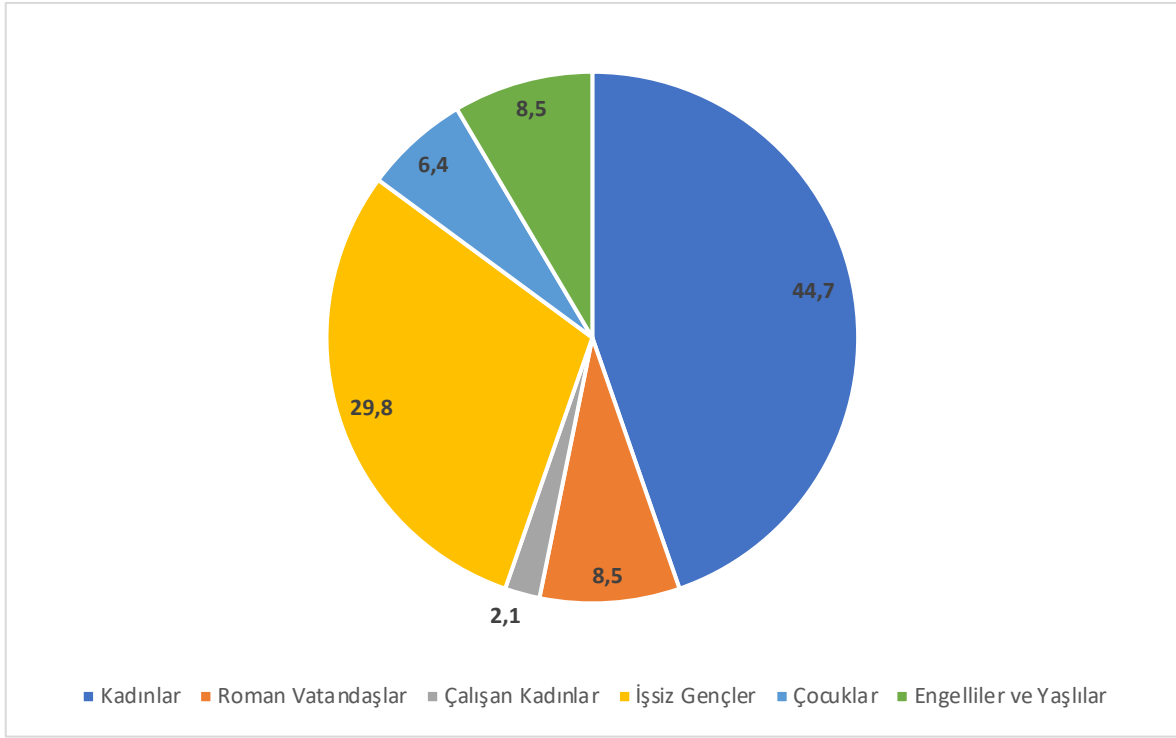

Şekil 1: 2019-2022 Yılları Arasında Destek Almaya Hak Kazanan SOGEP Projelerinin Toplam Sözleşme Tutarı (TL)
(Kaynak: MARKA verileri dikkate alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

MARKA tarafından uygulanan SOGEP projeleri kapsamında desteklenen dezavantajlı grupların oransal dağılımı Şekil 2'de verilmiştir. Buna göre, projelerden en fazla istifade eden dezavantajlı gruplar “kadınlar”, “işsiz gençler”, “engelliler ve yaşlılar”,

“Roman vatandaşlar”, “çocuklar” ve “çalışan kadınlar” olarak ön plana çıkmaktadır. Projelerin önemli bir çoğunluğu, dezavantajlı grupların iş gücü piyasasına erişimini kolaylaştıran eğitim odaklı istihdam projeleridir.

Şekil 2: SOGEP Projeleri Kapsamında Desteklenen Dezavantajlı Grupların Dağılımı (%)
(Kaynak: MARKA verileri dikkate alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Dolayısıyla dezavantajlılık sadece yoksulluk üzerinden tek boyutlu değil aynı zamanda yoksunluğu da içerecek şekilde çok boyutlu olarak tanımlanmalıdır. Townsend ve diğerlerine (1988) göre, yoksunluk bireylerin ve ailelerin sosyal ve ekonomik şartlarının toplumun genelinin altında olmasıdır. Yoksunluk sadece gelir yoksulluğundan kaynaklanan barınma, giyinme, beslenme koşullarının toplum veya ülke ile karşılaştırıldığında gözlenebilir ölçüde dezavantajlı olma hali değil; aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim noktasında yaşanan dezavantajları ve dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımından dolayı tecrübe edilen toplumsal dışlanma biçimlerini de içermektedir (Townsend vd., 1988). Çok boyutlu yoksunluk kavramının yol açtığı dezavantajlar Amartya Sen'in yoksulluk tanımlaması ile örtüşmektedir. Sen'e (1985: 669) göre yoksulluk, toplumun diğer kesimlerinden görece daha dezavantajlı olma hali değil fakat aynı zamanda minimum yapabilirliklere ulaşmada yeterli kaynaklara sahip olunmaması olarak ifade edilmektedir.

5. Sonuç

Dezavantajlılık kavramı gerek ekonomik gerekse sosyal alana katılımında yaşanan sorunlardan kaynaklanan, sadece kentsel yoksulluk üzerinden değil; ancak kentsel yoksunluk üzerinden de ilerleyen çok boyutlu bir kavramdır. Sanayileşme süreciyle başlayan nüfus hareketliliği ve nüfusun kırdan kente göç etmesiyle kentlere göç eden gruplar özelinde şekillenen dezavantajlılık kavramı zamanla dönüşüme uğrayarak farklı boyutlar kazanmıştır.

Dezavantajlılık kavramının uluslararası kurumlar özelinde farklı tanımlamaları bulunmakla birlikte kavramın kökeni eğitim hizmetlerine erişilebilirlik referansında Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesinde yer almaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye (1966) göre eğitim, yetenek ve bireysel kapasiteye göre toplumun tüm bireyleri için eşit olarak erişilebilir olmalıdır. Bu hedefler her ne kadar eğitim teması üzerinden şekillense de bahsi geçen bildirme ve sözleşmedeki temel ilke "kimsenin arkada bırakılmaması" diskuru üzerine şekillenmektedir.

Diğer taraftan Avrupa Birliği kimsenin arkada bırakılmaması prensibini, koşullardan bağımsız olarak tüm insanların kaliteli eğitime ve üretken yaşamın tüm şartlarına erişebilmeleri üzerinden açıklamaktadır. Birliğin bu prensibine göre, çocukların, ergenlik çağındaki gençlerin ve genç nüfus gruplarının arkada bırakıldığı şartlar bulunmaktadır. Çalışan çocuklar, evsiz çocuklar, kentlin çöküntü alanlarında yaşayan nüfus grupları, sığınmacı ve mülteciler için üretilen veriler resmi istatistiklerde yer almamaktadır. Sonuç olarak dünya genelinde pek çok çocuk ve genç, çoklu dezavantajlar tecrübe etmekte dolayısıyla toplumsal refahın oluşmasını engelleyen koşullar ortaya çıkabilmektedir. Avrupa Birliği tarafından vurgulanan kimsenin arkada bırakılmaması prensibine göre, dezavantajlık kavramı çok yönlüdür; dolayısıyla ortadan kaldırılabilmesi adına çok yönlü çözümler üretilmelidir (EU, 2020).

UNESCO'nun Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden⁵ kaliteli eğitim başlığını referans alan hedefi; 2030 yılı itibarıyla eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması; eğitimin her aşamasına ve mesleki eğitime, fiziksel ve zihinsel engelliler ile dezavantajlı olarak tanımlanan tüm çocuklar dahil olmak üzere toplumdaki tüm kırılgan grupların erişiminin sağlanması olarak ifade edilmektedir. Eğitime erişim noktasındaki tüm engellerin ortadan kaldırılabilmesi için oluşturulan fon mekanizmaları aracılığıyla eğitim hizmetlerinin tüm dezavantajlı gruplara sunulması bir diğer hedef olarak tanımlanmıştır (UNESCO, t.y.). UNESCO, düzenli aralıklarla dezavantajlı gruplarla ilgili olarak politika belgeleri hazırlamakta özellikle çocukların eğitime erişimleri noktasında yaşadıkları dezavantajların ortadan kaldırılabilmesi adına çeşitli stratejiler belirlemektedir. UNESCO'nun politika belgelerinde dezavantajlılık ve dezavantajlı olma hali çocukların eğitime erişimlerinde yaşadıkları sorunlar üzerine temellenmektedir. Buna göre, UNESCO zorla yerinden edilen kişiler ve göçmenler gibi dezavantajlı gruplar özelinde eğitime erişimin kolaylaştırılması adına çeşitli stratejiler belirlemekte ve bu stratejileri

toplumsal cinsiyet temeli üzerine inşa etmektedir (UNESCO, 2018).

Dezavantajlılığı oluşturan faktörler birbirlerini beslemekte ve yapısal nedenlerden kaynaklanan dezavantajlar “mutlak” olarak nitelendirilirken, toplumsal yapı içindeki sosyo-kültürel dinamiklerle şekillenen dezavantajlar ise “görelî” olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tanımına göre, dezavantajlılığa yol açan değişkenler arasında ekonomik engeller, kurumsal ayrımcılıklar, yetersiz iletişim, kurumlara duyulan güvensizlik, sosyal hizmetlere erişim noktasında yaşanan sorunlar yer almaktadır.

Türkiye’de sosyal politika literatüründe dezavantajlı gruplara yönelik yapılan araştırmalar ve gerçekleştirilen çalışmalar göçle gelen nüfus grupları ve bu nüfus gruplarının kentsel hizmetlere, sosyal hizmetlere ve istihdam olanaklarına erişimleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, engelliler ve yaşlılar gibi dezavantajlı grupların kent içi hareketliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar sosyal belediyecilik kavramının öne çıkmasıyla hız kazanmıştır.

Türkiye’de dezavantajlı gruplara yönelik politikaların şekillendirilmesi ile ilgili çalışmaların dayandığı kanuni zeminin çerçevesi 5799 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile çizilmiştir. Buna göre, 1983 yılında çıkarılan Sosyal Hizmetler Kanunu, dezavantajlı grupları kişilerin kendi iradeleri dışında gelişen maddi, manevi ve sosyal yoksunluk kümeleri içinde yer alan gruplar olarak değerlendirmiştir. Sosyal hizmetler ise bu kümeler içinde yer alan bireylerin yoksunluklarının giderilmesi ile hayat standartlarının artırılması üzerine odaklanan bir refah modeli tesis edilmesi için oluşturulan sistemli programlar bütünü olarak tanımlanmıştır. Sosyal Hizmetler Kanunu yürürlüğe konulmadan önce ilki 1962 yılında yayımlanan Birinci Ulusal Kalkınma Planı’nda ise dezavantajlı grupların şekillenmesinin ilk nüvelerine rastlamak mümkündür. 1960’lı yıllarda dezavantajlı gruplar kavramı, kavram olarak planda yer almamakla birlikte kadınlar; anne-çocuk sağlığı;

5 Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olarak tanımladığı 17 hedef arasındaki 4. hedef kaliteli eğitim başlığını taşımaktadır (UNDP, t.y.).

gençler ise mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve tabana yayılması başlıkları altında ele alınmıştır. 1980'li yıllarda ise çocuk konusu, bebek ölüm hızlarının azaltılması, çocukların sağlık durumlarının iyileştirilmesi ve çocuk ölümlerinin azaltılması başlıklarında incelenmiştir. 1983 yılında Sosyal Hizmetler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte dezavantajlı gruplara yönelik şekillendirilen politikalar, sosyal hizmetler programı çerçevesinde ele alınmış ve sosyal hizmet programlarının çocuk, engelli, yaşlı ve diğer ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte tasarlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ulusal kalkınma planlarında dezavantajlı grupların kavram olarak ilk kez yer aldığı plan, 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'dır.

Dezavantajlı gruplar kavramı, ulusal strateji belgelerinden bölgesel strateji ve politikalara da yansıyor, bölge planlarında da kendine yer bulmuştur. Çalışma kapsamında mercek altına alınan 2014-2023 Doğu Marmara Bölge Planı'nda dezavantajlı gruplar içinde toplumun hangi kesimlerinin yer alacağı ile ilgili net bir çerçeve yer almamaktadır. Ancak, bölgede yaşayan Roman vatandaşların yaşam koşulları, istihdama erişim noktasında yaşadıkları sorunlar ve sürekliliği olmayan kayıt dışı işlerde çalışmaları nedeniyle dezavantajlı gruplar arasında değerlendirildiği görülmektedir. Planda, dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımlarıyla ilgili iki tedbir

belirlenmiştir. Birincisi, dezavantajlı gruplar içinde tanımlanan bireylerin istihdama katılımları; bir diğeri de bu grupların sosyal hizmetlere erişim kanallarının genişletilmesidir (MARKA, 2015: 173).

MARKA'nın, ulusal kalkınma planları ile eş güdümlü olacak şekilde dezavantajlı gruplara yönelik çeşitli mali destek programları oluşturduğu ve eğitimler düzenlediği görülmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde dezavantajlı grupların entegrasyonları noktasında girişimciliğe ve girişimcilik eğitimlerine yapılan vurgu ile MARKA, 2014-2019 yılları arasında KOSGEB iş birliği ile girişimcilik eğitimlerinin bölge ölçeğinde yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. 2019 yılından sonra ise, On Birinci Kalkınma Planı'nda vurgulandığı üzere dezavantajlı grupların entegrasyonunda alternatif programların oluşturulması amacıyla SOGEP uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda projelerden en fazla istifade eden dezavantajlı grupların "kadınlar", "işsiz gençler", "engelliler ve yaşlılar", "Roman vatandaşlar", "çocuklar" ve "çalışan kadınlar" olduğu görülmektedir. Projelerin önemli bir çoğunluğu, dezavantajlı grupların iş gücü piyasasına erişimini kolaylaştıran eğitim odaklı istihdam projeleridir. Dolayısıyla, dezavantajlılık kavramının, TR42 Düzey 2 Bölgesinde sadece yoksulluk üzerinden tek boyutlu olarak değil yoksunluğu da içerecek şekilde çok boyutlu olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

Bilgilendirme

Çatışma Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Fon Desteği

Bu çalışmada herhangi bir resmi, ticari ya da kar amacı gütmeyen organizasyondan fon desteği alınmamıştır.

Etik Standartlara Uygunluk

Yazar tarafından çalışmada kullanılan araç ve yöntemlerin Etik Kurul İzni gerektirmediği beyan edilmiştir.

Etik Beyanı

Yazar tarafından bu çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

Kaynakça

- BAKKA (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı). “Sıkça Sorulan Sorular: Bölge Planı Nedir?”, <https://www.bakka.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/bolge-planı-nedir>, (Erişim tarihi: 15.03.2023).
- Bilge, M. (2020). Türkiye’de COVID-19 Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Bireylere Yönelik Uygulamaların İncelenmesi: Vefa Sosyal Destek Grubu Örneği (Derleme). *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 101-114.
- Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). COVID-19’un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4 (1), 62-68.
- BMGK (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu). (1948). *Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi*, 217 A (III).
- BMGK (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu). (1966). *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*. Birleşmiş Milletler. Antlaşma Serisi-993.
- Cailods, F. (1998). Education Strategies for Disadvantaged Groups: Some Basic Issues, IIEP Contributions No. 31, Paris, 1-28.
- Çalışkan, Z. (2006). Türkiye’de Şehirleşme ve Gecekondulaşma. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 4 (2), 55-61.
- De Haan , A. (2000). “Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation”, https://www.researchgate.net/publication/237389092_Social_Exclusion_Enriching_the_Understanding_of_Deprivation, (Erişim tarihi: 20.04.2023).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1972). *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1978). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü). (2011). Dünya Engellilik Raporu 2022, Ankara, 1-357.
- Elmas, A. (2018). 1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar. *Social Science Studies Journal*, 4 (15), 945-953.
- Es, M. ve Menteşe, B. (2018). Yerel Yönetimlerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (19), 525-551.
- EU (European Union). (2020). “Practical Guidance Note 6: Leave No One Behind”, Europa, <https://op.europa.eu/es/publication-detail/-/publication/a8b4043b-39d1-11eb-b27b-01aa75ed71a1>, (Erişim tarihi: 04.03.2023).
- Genç, Y. ve Çöpoğlu, M. (2020). Yoksullar. İçinde M. Serdar (Ed.), *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Grafiker Yayınları, Yayın No: 340, 41-71.
- Geyik, O. (2020). Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 52-66.
- Güloğlu, F. (2020). Dezavantajlı Gruplar Kavramı Üzerine Tartışmalar ve Dezavantajlılığa Bütünsel Bakış. İçinde M. Serdar (Ed.), *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Grafiker Yayınları, Yayın No: 340, 5-9.
- Güllüpnar, F. (2013). Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi (II): 1980 Sonrası. İçinde F. Güneş (Ed.), *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 252-283.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KB (Kalkınma Bakanlığı). (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

- Kara, E. (2020). KOVİD-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi. *Türkiye Sosyal Hizmetler Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 28-34.
- KARACADAĞ (Karacadağ Kalkınma Ajansı). “Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP)”, Karacadağ Kalkınma Ajansı, <https://www.karacadag.gov.tr/destekler/14/sosyal-gelismeyi-destekleme-programi-sogep/>, (Erişim tarihi: 03.13.2023).
- Kalkınma Kütüphanesi, “İmar Kanunu”, <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dogumarmarabolgeplani.pdf>, (Erişim tarihi: 10.04.2023).
- Küçükali A. ve Özmen K. (2020). Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplara Yönelik Sosyal Hizmetler. İçinde H. Doğan (Ed.), *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar*. Ankara: Nika Yayınevi, Yayın No:123.
- Mayer, S. E. (2003). “What is a “Disadvantaged Group?””, STUDYLIB, <https://studylib.net/doc/8720705/what-is-a-%E2%80%9Cdisadvantaged-group%3F%E2%80%9D>, (Erişim tarihi: 16.06.2023).
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2011). 2011 Yılı Faaliyet Raporu, *Kocaeli*, 1-194.
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2014). Doğu Marmara Bölgesi Mikro Bölgeleme Raporu, *Kocaeli*, 1-66.
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2015). Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı, *Kocaeli*, 1-368.
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2020). 2020 Yılı Ara Faaliyet Raporu, *Kocaeli*, 1-76.
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2021). Proje Veri Tabanı (2010-2020), *Kocaeli*, 1-132.
- MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2023). Proje Veri Tabanı (2010-2023), *Kocaeli*, 1-132.
- Özer Y. E. ve Çolak M. (2015). Yoksulluk, Dezavantajlı Grup ve Suç İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması: İzmir Kadın Sığınma Evleri Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (3), 479-491.
- Öztürk, M. ve Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları. *Journal of Yaşar University*, 3 (11), 1587-1625.
- Power, A. (2000). Poor Areas and Social Exclusion. In A. Power and W. J. Wilson (Eds.), *Social Exclusion and the Future of Cities*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, 1-21.
- RG (Resmi Gazete). (1983). 5799 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu. 27 Mayıs 1983 tarih ve 18059 sayılı T.C. Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18030.pdf>, (Erişim tarihi: 02.05.2023).
- SBB (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2018). *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North Holland.
- Sevinç, G., Kantar Davran, M. ve Sevinç, M. (2018). Türkiye’de Kırdan Kente Göç ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3 (6), 70-82.
- Şataf, C. ve Tapdık, S. (2022). Kentlerde COVID-19’la Mücadelede Dezavantajlı Gruplara Yönelik Sosyal Belediyecilik: TR32 Bölge İncelemesi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 34-44.
- Taş, B. (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 187-198.
- Tatlıdil, E. (1992). Göç ve Kentleşmenin Sosyal Boyutu. *Sosyoloji Dergisi*, (3), 45-54.
- Townsend, P., Phillimore, P., Beattie, A. (1988). Health and Deprivation. *Nursing Standart*, Jan. 30, 2 (17), 34.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). “Disadvantaged Populations”, UNESCO Institute for Statistics, <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/disadvantaged-populations>, (Erişim tarihi: 04.05.2023).
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2018). “Achieving Gender Equality in Education: Don’t Forget the Boys”, UNESDOC Digital Library, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000262714>, (Erişim tarihi: 04.05.2023).
- UNDP (United Nations Development Programme). (2005). “Programming for Justice: Access for All”, https://www.un.org/ruleoflaw/files/Justice_Guides_ProgrammingForJustice-AccessForAll.pdf, (Erişim tarihi: 04.05.2023).
- UNDP (United Nations Development Programme). (t.y.). “What are the sustainable Development Goals?”, <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>, (Erişim tarihi: 04.05.2023).
- Yıldırım Aykurt, A. (2020). 21. Yüzyılda Sosyal Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar. *Journal of Awareness*, 5 (3), 424-448.